

Nr 6.

Ankom till riksdagens kansli den 4 maj 1946 kl. 3 em.

Första kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtande i anledning av väckt motion om överförande i statlig besittning av vissa malm- och mineraltillgångar m. m.

I en inom första kammaren väckt, till dess andra tillfälliga utskott hänvisad motion, nr 187, har herr *Öhman* föreslagit, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning och förslag till överförande i statlig besittning och på skäligen villkor av de i privat eller halvprivat ägo befintliga viktigare malm- och mineraltillgångarna och anläggningar i anslutning till dessa.

Beträffande motiveringen får utskottet hänvisa till motionen.

I ärendet ha yttranden inhämtats från kommerskollegium, statskontoret och 1945 års gruvutredning. Härjämte ha Landsorganisationen i Sverige, Sveriges industriförbund och Jernkontoret beretts tillfälle yttra sig över motionen.

Kommerskollegium har tagit del av det yttrande, som avgivits av industriförbundet, och anför bland annat:

I motionen angivas icke närmare de skäl, som anses tala för att viktigare malm- och mineraltillgångar helt böra undandragas den privata exploateringen och göras till samhällelig egendom, ehuru ännu så sent som år 1938 nu gällande gruvlag antogs, genom vilken inmutningsrätten bibehölls samtidigt som Kronan bereddes rätt till kronoandel, det vill säga hälften av gruvegendomen, i alla nyinmutade fyndigheter.

Såvitt kollegium kan finna torde som motiv för dessa naturtillgångars överförande helt i statens ägo främst anföras statens intresse av att dels påverka malmhushållningen och försörjningen med mineral- och metallprodukter, dels åstadkomma goda sociala förhållanden inom ifrågakommande samhällen, dels ock tillförsäkra sig hela avkastningen av tillgodogörandet.

Med avseende på malmhushållningen torde statens verksamhet böra ha till syfte att tillse, dels att malmtillgångarna icke utbrytas på ett ekonomiskt sätt och dels att den inhemska förädlingsverksamheten icke blir strandsatt på råmaterial.

Jämlikt 69 § gruvlagen skola vederbörande tillsynsmyndigheter tillse, att gruvarbetet icke bedrivs på sådant sätt att gruvans framtida bestånd äventyras eller tillgodogörandet av kvarlämnad känd tillgång på malm omöjliggöres eller i väsentlig mån försvåras eller eljest uppenbar misshushållning med malm äger rum. I 71 § gruvlagen föreskrives, att om bergmästaren finner nödigt, att i gruva göres anstalt till bland annat före-

kommande av fara för gruvans bestånd eller till förhindrande av sådan misshushållning med malm, varom förmäles i 69 §, bergmästaren äger att förelägga gruvinnehavaren att utföra sådan anstalt. I extrema fall kan gruvarbetets fortsatta bedrivande förbjudas. Misshushållning och rovbrytning i fråga om själva gruvdriften kan sålunda förekommas med stöd av gruvlagen. Misshushållning är emellertid också tänkbar på så sätt att genom export malm- och mineraltillgångar allt för hastigt bliva tömda till förfång för framtiden.

I sistnämnda hänseende erinrar kollegium om en av kollegium och Sveriges geologiska undersökning år 1944 avgiven redogörelse för resultatet av den utredning, som ämbetsverken verkställt rörande de mellansvenska järnmalmstillgångarna med särskild hänsyn tagen till tillgångarna på fosforrena och manganhaltiga malmer samt rörande de åtgärder, som kunna finnas påkallade för att trygga den svenska järnhanterings behov av dylika malmer. Ämbetsverken förordade därvid dels en viss återhållsamhet beträffande exporten av fosforrena och manganhaltiga malmer, dels ock en stimulans till företagande av mera omfattande undersökningsarbeten genom lämpliga åtgärder beträffande skattelagstiftningen.

Vad beträffar exporten av järnmalm är den, framhåller kollegium vidare, efter det tyska sammanbrottet för närvarande förhållandevis obetydlig. Huru den i det följande kan komma att utveckla sig anser kollegium svårt att förutse. Emellertid synas enligt kollegium åtminstone tillsvidare exportkvantiteterna av såväl järnmalm som andra mineralprodukter komma att i stor utsträckning regleras genom handelsavtal och erforderlig kontroll över exporten således kunna utövas från statens sida. Kollegium erinrar även om att exporten från de förnämsta järnmalmsfyndigheterna i Norrbotten och från vissa gruvor i Grängesberg av andra än fosforrena eller manganhaltiga järnmalmer begränsats genom 1927 års malmavtal.

Vad angår de fyndigheter, som de svenska järnverken äga och på vilka de grunda sina tillverkningar, torde man enligt kollegium kunna utgå ifrån att det ligger i järnverkens eget intresse att tillse, att misshushållning icke förekommer. Järnverken själva måste förutsättas kunna bäst bedöma förekommande kvalitets- och kvantitetsfrågor, och det torde för dem vara av stort värde att själva kunna inrikta gruvdriften på det sätt, som är lämpligast för produktionsprogrammet vid varje verk, i vad angår den huvudsakliga delen av malmförsörjningen. Under alla omständigheter synes det kollegium därför ligga i statens intresse att dessa så kallade »bruksgruvor» kvarbli i malmkonsumenternas ägo, även vad beträffar sådana fyndigheter, som huvudsakligen få betraktas som reserver för framtiden och därför bearbetas i ringa utsträckning eller icke alls. Dessa synpunkter i fråga om järnverken anser kollegium med liknande rätt kunna göras gällande också beträffande andra smältverk.

I fråga om de sociala synpunkterna framhåller kollegium i anslutning

till vad industriförbundet anfört, att denna fråga principiellt ligger till på samma sätt beträffande alla företagare och rätteligen bör lösas genom sociallagstiftningen. Kollegium fortsätter:

Kollegium vill därutöver endast erinra om att gruvföretag intaga en särställning så till vida att fyndigheten genom verksamheten förbrukas. I vissa fall kan fyndigheten vara slutbruten efter ganska kort tid, och det är då tänkbart att sociala olägenheter kunna uppstå. I andra och kanske de flesta fall torde dock fyndigheternas varaktighet vara sådan, att man knappast har anledning antaga, att driften skulle komma att upphöra under de begränsade tidsrymder, med vilka man i detta sammanhang kan behöva räkna. Kollegium får härutinnan hänvisa till förhållandena vid ett flertal gruvfält i mellersta Sverige, vilka bearbetats under lång tid för den inhemska förädlingsindustriens räkning. En annan sak är att ogynnsamma konjunkturen kunna inverka på driftens omfattning och även förorsaka dess nedläggande, men detta är ju icke ett fenomen, som är särskilt utmärkande för gruvhanteringen. Statlig äganderätt torde i detta fall icke väsentligt kunna påverka utvecklingen under förutsättning att de av staten ägda fyndigheterna icke bearbetas på sätt, som är oförenligt med sunda företagsekonomiska principer. I de fall, då allvarliga sociala olägenheter skulle kunna tänkas uppstå, lär det icke saknas medel att från statsmakternas sida påverka förhållandena, även om företaget i fråga befunne sig i enskild ägo.

Vidare framhåller kommerskollegium, att kollegium utgår från att motionären icke anser, att staten bör tillförsäkra sig endast sådana fyndigheter, som äro särskilt lönsamma. Igångsättandet av gruvdrift fordrar avsevärda kapitalutlägg och är ofta ett mycket riskfyllt företag. Sådana initiativ kunna enligt kollegium säkerligen icke påräknas från enskilt håll, om statsinlösen kan förväntas, när företaget visat sig giva god avkastning.

Vad angår de utländska intressena i svenska gruvor erinrar kollegium om att spörsmålet om det tyska innehavet av aktier i svenska gruvbolag är aktuellt i samband med flyktkapitalbyråns verksamhet och även i övrigt torde vara föremål för statsmakternas uppmärksamhet.

Kommerskollegium avstyrker motionen.

Statskontoret framhåller, att överförande i statlig besittning av privatägda viktigare malm- och mineraltillgångar skulle kräva så stora kapitalinvesteringar, att det kan vara tveksamt, om förutsättningar därför för närvarande äro för handen. Frågan bör få vila tills resultatet av 1945 års gruvutredning föreligger.

1945 års gruvutredning anför, att utredningen har i uppdrag att verkställa utredning och avgiva förslag om ett särskilt statligt organ för tillvaratagande av statens gruvintressen m. m. men icke att undersöka lämpligheten av statens förvärv av ytterligare fyndigheter.

Landsorganisationen, som i sin tur hört Svenska gruvindustriarbetarförbundet, har överlämnat ett av nämnda förbund avgivet yttrande och hänvisar till detta. Däri anföres, att det ur principiell synpunkt icke är

riktigt, att ifrågavarande naturtillgångar kontrolleras av privata intressen. De järnmalmsgruvor, från vilka export bedrivs, böra enligt förbundet helt vara i samhällets ägo, varigenom brytningen under konjunkturykelns olika faser skulle kunna bättre fördelas med hänsynstagande till sysselsättningens omfattning. Förbundet anser vidare önskvärt, att kontroll kan utövas över de ur konjunktursynpunkt särskilt känsliga mindre järnmalmsgruvorna i mellersta Sverige. Ett förstatligande bör därför övervägas. Det kan sedan bli en lämplighetsfråga, huruvida fyndigheterna skola brytas i statlig regi eller utarrenderas. Vad angår de av järnbruken ägda och huvudsakligen för egna behov brutna gruvorna förefaller det förbundet mindre angeläget att i statlig ägo överföra dessa fyndigheter, såvida icke samtidigt även järnbruken förstatligas. Ett betydande antal av dessa gruvor äro dessutom mindre enheter och tillika i vissa fall avsnänkta till stort djup, varför deras framtida ekonomiska värde är osäkert. Beträffande övriga fyndigheter anser förbundet att jämväl i fråga om dem utredning kan vara befogad, varvid särskilt bör uppmärksammas möjligheten att i större utsträckning inom landet förädla sulfidmalmen.

Sveriges industriförbund erinrar om att i proposition nr 40 till 1938 års riksdag med förslag till gruvlag m. m. anfördes såsom skäl för en statlig verksamhet inom gruvhanteringen dels behovet av statens ingripande i vissa fall för anordnande av kommunikationsmöjligheter samt lösandet av särskilda tekniska eller kommersiella problem, dels malmpolitiska och sociala synpunkter och dels statens privatekonomiska intresse i gruvhanteringen. Beträffande dessa skäl anför industriförbundet bland annat:

Behovet av statliga ingripanden av förstberörda slag uppträder så relativt sällan, att det ingalunda med skäl kan åberopas såsom argument för en socialisering av gruvindustrin. Om situationen skulle inträffa, ha statsmakterna i sin hand att förbinda eventuella statliga åtgärder med sådana villkor, att garanti vinnes för att syftet med åtgärderna i fråga icke förfelas.

De malmpolitiska synpunkterna behandlades på sin tid bl. a. av kommerskollegium i dess utlåtande över socialiseringsnämndens år 1927 avgivna yttrande angående allmänna principer för en ny gruvlagstiftning. Kollegium påvisade, att den kontroll över gruvbrytningen, som av malmpolitiska skäl tilläventyrs kunde finnas påkallad, mycket väl kunde åstadkommas genom i administrativ ordning givna föreskrifter. — Ändamålets uppnående kräver således ingalunda, att staten övertager gruvorna. Erfarenheten har för övrigt hittills icke givit vid handen, att behov av dylika restriktiva föreskrifter skulle föreligga.

Vad beträffar skyldighet att tillgodose behovet av sociala välfärdsanordningar, torde det vara tillräckligt att erinra om socialiseringsnämndens uttalande, att en dylik skyldighet principiellt bör gälla *alla* företagare och ej blott dem, som äro verksamma inom en viss näringsgren, samt att frågan om dylika välfärdsanordningar rätteligen hör hemma i sociallagstiftningen.

Statens privatekonomiska intressen i gruvhanteringen anser industriförbundet redan synnerligen väl tillgodosedda, bland annat genom delägarska-

pet i Luossavaara-Kiirunavaara aktiebolag. Genom utfärdandet av den nya gruvlagen har statens inflytande i fråga om gruvhanteringen ytterligare utvidgats.

Industriförbundet avstyrker motionen.

Jernkontoret hänvisar till det av industriförbundet avgivna yttrandet.

För egen del får utskottet anföra följande.

Utskottet.

Såsom framgår av de i ärendet avgivna yttrandena äger staten redan i viss utsträckning möjlighet att utöva inflytande i fråga om utnyttjandet av malmtillgångarna inom landet. Sålunda äger staten hälften av aktiekapitalet i Luossavaara-Kiirunavaara aktiebolag (LKAB), varjämte staten dessutom äger betydande järnmalmsfyndigheter i Norrbotten. Vidare är att märka, att enligt 1938 års gruvlag den andel, som vid inmutningar tidigare tillkommit jordägaren, utbytt mot kronoandel, varigenom staten erhåller rätt till hälften av gruvegendomen i alla nyinmutade fyndigheter. Sedan ett flertal år bedriver staten genom Sveriges geologiska undersökning prospekteringsarbeten i Norrbotten och Västerbotten, varigenom för det allmänna föreligger möjlighet att bli ensamägare till av institutionen upptäckta fyndigheter. Härjämte må framhållas, att exporten från de förnämsta järnmalmsfyndigheterna i Norrbotten och från vissa gruvor i Grängesberg av andra än fosforrena eller manganhaltiga järnmalmer begränsats genom 1927 års malmavtal.

I betydande omfattning kontrolleras emellertid malmhushållningen i landet alltjämt av privata intressen. Lämpligheten av en sådan ordning anser utskottet av olika skäl, bland annat av malmpolitisk och social natur, med fog kunna sättas i fråga, och enligt utskottets uppfattning bör därför frågan om en ökad samhällelig kontroll över gruvdriften bli föremål för en förutsättningslös utredning. Huruvida ett ökat inflytande från statens sida i förevarande hänseende bör taga formen av ett överförande i statens ägo helt eller delvis av malmtillgångarna eller huruvida ifrågasvarande syfte lämpligen bör vinnas på annat sätt, därom torde den utredning, utskottet för sin del vill tillstyrka, få lämna närmare besked.

Det torde emellertid böra beaktas, att det för närvarande pågår förhandlingar mellan staten och LKAB om upprättande av nytt fraktavtal samt att frågan om statsinlösen av de till nämnda bolag hörande norrbottensgruvorna i samband därmed torde komma att bli föremål för övervägande. Enligt vad utskottet inhämtat kommer vidare frågan om de förut tyskägda gruvornas framtida ställning upp till behandling i samband med pågående undersökningar rörande det tyska flyktkapitalet. Dessutom har åt 1945 års gruvutredning uppdragits att företaga utredning bland annat om ett särskilt organ för tillvaratagande av statens gruvintressen.

Innan nu nämnda undersökningar avslutats, synas några ytterligare åt-

gärder i förevarande syfte icke böra vidtagas. Sedan resultaten av undersökningarna föreligga, anser utskottet det emellertid angeläget, att den av utskottet i det föregående förordade utredningen igångsättes utan uppskov. Utskottet får alltså hemställa,

att första kammaren för sin del måtte besluta, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t anhåller, att, då resultaten av nu pågående utredningar och undersökningar på ifrågasvarande område föreligga, förutsättningslös utredning måtte verkställas om och i så fall på vilket sätt och i vilken utsträckning samhällets kontroll över malm- och mineralutgångarna bör ökas.

Stockholm den 4 april 1946.

På utskottets vägnar:

IVAR EKSTRÖMER.

Närvarande: Herrar Ekströmer, Heüman, Franzon*, Nils Elowsson, Albert Andersson, Birger Andersson, Albertsson och Ramberg*.

* Ej närvarande vid justeringen av utlåtandet.

Reservation

av herrar Ekströmer, Albert Andersson och Albertsson, vilka ansett, att utskottets utlåtande och hemställan bort ha följande lydelse:

»I motionen har, närmast med utgångspunkt ifrån det s. k. malmavtalet och det önskemål att i samhällets ägo överföra de norrbottniska malmfälten, som kommit till uttryck i sagda avtal, väckts förslag om förstärkning av gruvföretagen i allmänhet. Naturrikedomarna i nämnda malmfält ha emellertid av olika anledningar ansetts i förevarande hänseende intaga en särställning, och från motionärens sida ha icke åberopats några som helst sakliga skäl för det av honom nu framlagda synnerligen vittutseende för-

slaget. Det torde väl kunna antagas, att de motiv, som främst varit bestämmande för motionären, utgjorts dels av malmpolitiska och sociala synpunkter, dels ock av statens privatekonomiska intresse i gruvhanteringen. Utskottet vill därför ur nämnda synpunkter upptaga motionärens förslag till granskning.

Den kontroll över gruvbrytningen, som av malmpolitiska skäl tilläventyrs kan finnas påkallad, kan mycket väl åstadkommas i administrativ ordning utan att staten inlöser gruvorna. Det förtjänar i detta sammanhang framhållas, att misshushållning och rovbrytning i fråga om själva gruvdriften kunna förekommas med stöd av gällande gruvlag. Erfarenheten har icke givit vid handen, att något behov av mera vittgående restriktiva åtgärder i förevarande hänseende skulle föreligga.

Vad angår behovet att tillgodose de sociala synpunkterna i samband med gruvhanteringen är utskottet av den uppfattningen att denna angelägenhet rätteligen bör erhålla sin lösning inom sociallagstiftningens ram. Någon statsinlösen för dessa frågors skull är därför icke påkallad.

Vad slutligen beträffar statens privatekonomiska intressen, så äro dessa redan väl tillgodosedda å förevarande område. Sälunda är staten ägare till hälften av det till 110 000 000 kronor uppgående aktiekapitalet i LKAB. De till nämnda bolag hörande norrbottensgruvorna lära väl dessutom inom överskådlig tid komma att helt övergå i statlig ägo. Härutöver äger staten mycket betydande järnmalmsfyndigheter i Norrbotten. Vidare må erinras om att enligt 1938 års gruvlag staten erhållit rätt till kronoandel, det vill säga hälften av gruvegendomen i alla fyndigheter, som inmutas efter 1940 års ingång. Sedan ett flertal år bedriver staten genom Sveriges geologiska undersökning prospekteringsarbeten i Norrbotten och Västerbotten, varigenom för det allmänna föreligger möjlighet att bliva ensamägare till av institutionen upptäckta fyndigheter.

På grund av vad sålunda anförts och då motionären icke ens försökt att göra sannolikt att några fördelar i övrigt skulle stå att vinna för det allmänna med en helt statlig drift av gruvorna får utskottet hemställa,

att ifrågavarande motion icke måtte till någon första kammarens åtgärd föranleda.»
